

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

**СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.1 МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ,
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ**

1470.	Асылбекова А.А.	Правовое регулирование искусственного интеллекта: зарубежный опыт и перспективы для Казахстана	6308
1471.	Аширбекова А.Б.	Қазақстан Республикасында Ұлттық алдын алу тетігі жүйесі	6314
1472.	Амирова Б.К.	Қазақстандағы жинақтаушы зейнетақы заңнамасының тарихи эволюциясы	6316
1473.	Бейбітұова І.Б.	Медицина қызметкерлерінің құқықтық жауапкершілігі	6319
1474.	Байтерекова К.Б., Ескендерова Г.Т.	Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік сақтандыру жүйесінің қазіргі жағдайы	6323
1475.	Егежанова Д.Р.	О влиянии нормативной практики Верховного суда Республики Казахстан на административное судопроизводство	6326
1476.	Есентемирова А.М.	Некоторые вопросы становления законодательства о высшем и послевузовском образовании в Республике Казахстан	6330
1477.	Еркін Ә.	Коррупция и правовые методы борьбы с ней	6340
1478.	Жармаханбетова Б.А.	Права коренных народов и недропользование: проблемы соблюдения и защиты прав при добыче природных ресурсов на их территориях	6345
1479.	Жолдасбек М.Б.	Қазақстан Республикасындағы Конституциялық реформа: өзгерістерді талдау және олардың құқықтық жүйеге әсері	6348
1480.	Жеңіс Е.Е.	Салық заңнамасын жетілдіру мәселелері	6353
1481.	Жанаев Е.А.	Роль морали в правовых решениях и законодательных актах	6357
1482.	Кажтай А.Н.	Қауіпті құқықбұзушылықтардың қоғамға әсері	6360
1483.	Карсибек С.А.	ҚР Алқабилер сотының құқықтық жағдайы және шетел мемлекеттерімен салыстырмалық ерекшеліктері	6364
1484.	Көбеген А.М.	Әлеуметтік әл-ауқат пен қоғамның өркендеуінің құқықтық аспектілері	6367
1485.	Кошкенбек Б.Б.	Шетелде оқыту бағдарламаларын құқықтық реттелуі	6371
1486.	Қалыбаева А.Ә.	Қазақстандағы жаза қолданудың құқықтық санаға әсері	6377
1487.	Қалқазбек Н.Е.	Қазіргі заманғы құқық саласының өзекті мәселелері мен даму перспективалары	6380
1488.	Маликов Ж.Н.	Қазақстан Республикасының Конституциялық сот институтының қалыптасуы және қызметі	6383

1489.	Маратов А.Б.	Роль юристов защиты прав юридических лиц	6385
1490.	Отыншиева Г.	Құқықтық сана және мәдениеттің арақатынасы	6387
1491.	Роман К.Д.	Законодательные основы обеспечения информационной безопасности детей в Казахстане: вызовы цифровой эпохи	6390
1492.	Сұңғатов С.С.	Цифрландырудың азаматтардың әлеуметтік-экономикалық құқықтарын іске асыруға тигізетін ықпалы	6392
1493.	Салиханов А.Б.	Социальные барьеры реинтеграции бывших заключённых в Казахстане: причины стигматизации и пути преодоления	6396
1494.	Турегелдиев Б.У.	Жоғарғы соттың нормативтік қаулыларының құқықтық алаңдағы ықпалы	6402
1495.	Тәуірғалиева А.Б.	Киберқауіпсіздік: қылмыстардың алдын алу және заңнамалық шаралар	6405
1496.	Табанова Ж.А.	Защита прав женщин: международный аспект	6409
1497.	Тәжі Ә.Т.	Цифровизация прав граждан РК	6413
1498.	Тигай Б.А.	Проблемы налогового правоприменения в РК	6415
1499.	Шоманова К., Ясинова Д.	Адам құқықтарының қорғалуы және заңнамалық реттелуі	6423
1500.	Ібіжан Г.Ә.	Проблемы организации правовой помощи детям с ограниченными возможностями здоровья	6427
1501.	Yagmussova A.F.	The concept and types of social guarantees and the grounds for their provision under labor legislation	6431

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.2 АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

1502.	Алмагамбетов М.	Кәсіпкерлердің құқықтары мен оның қорғалуы	6436
1503.	Булатова Л.Б.	Жасанды интеллектпен жасалған туындылардың құқықтық мәртебесі	6440
1504.	Ибрашев А.М.	Искусственный интеллект в трудовом праве: перспективы, риски и возможности	6443
1505.	Искаков Р.А.	Правовая природа договора о государственных закупках товаров в Республике Казахстан	6446
1506.	Көбеген А.М.	Әлеуметтік әл-ауқат пен қоғамның өркендеуінің құқықтық аспектілері	6452
1507.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен	6456

		өзекті мәселелер	
1508.	Нургалиева М.Е.	Трудовые права женщин и равенство на рабочем месте. Дискриминация как барьер для экономического прогресса	6459
1509.	Рустами-Кадырбекова Ж.	Ретроспективный анализ правового регулирования в области социального обеспечения	6464
1510.	Сураганова Д.Д.	Правовое регулирование игорного бизнеса в Республике Казахстан	6468
1511.	Третьяк М.В.	Тенденция к сокращению рабочего времени в развитых странах: баланс между производительностью и качеством жизни	6471
1512.	Третьякова Ж.В.	К вопросу имущественных правоотношений родителей и детей по законодательству Республики Беларусь	6475
1513.	Тыныбек кызы А.	Гибкие формы занятости в Казахстане и Кыргызстане: правовое регулирование дистанционной работы и самозанятости	6478
1514.	Тюлегенова А.А.	Правовые аспекты использования земли	6481

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.3 ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТҮЛҒАНЫҢ, ҚОҒАМ МЕН МЕМЛЕКЕТТІҢ МҮДДЕЛЕРІН ҚОРҒАУДЫҢ МЕХАНИЗМІ РЕТІНДЕ

1515.	Азенова С.Р.	Сот сараптамасын тағайындау мен жүргізу: қылмыстық процестегі маңызы және жетілдіру жолдары	6485
1516.	Абдықадыр А.Б.	Қылмыстық әділет жүйесіндегі цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект	6488
1517.	Байносерова А.Г.	Қолжазба сараптамасы дәлелдеу құралы ретінде: жаңа әдістер мен шешілмеген мәселелер	6495
1518.	Бахыт І.Б.	Уголовное судопроизводство как механизм защиты интересов личности, общества и государства	6500
1519.	Жакишева Д.К.	Арнайы білім және оларды қылмыстарды тергеу кезінде қолдану нысандары	6504
1520.	Жұмадулла Қ.Ф.	Жасанды интеллект пен криминалистика: қылмысты ашудағы жаңа дәуір	6508
1521.	Маратова А.М.	Понятие судебно-биологической экспертизы и ее значение для установления обстоятельств уголовного дела	6510
1522.	Шариф М.Қ.	Психологиялық портретті құру: сот сараптамасында қолдану тәжірибесі	6514
1523.	Жунусов Д.С.	Совершенствование качества судебных экспертиз: организационно-правовой подход	6517
1524.	Khamidullina R.	Jury Trials in the Criminal Justice System: A Comparative Analysis of the U.S. And	6520

		Kazakhstan Models	
1525.	Киікбай Б.С.	Онлайн алаяқтық қылмыстық құқық бұзушылықтарын тергеп-тексерудің өзекті мәселелері	6523
1526.	Салимжуаров Г.Ф.	Перспективы использования искусственного интеллекта в производстве судебных экспертиз	6528
1527.	Серіктай Н.Ө.	Тергеушінің жеке басының кәсіби-психологиялық сипаттамасы	6531

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.4 ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА: ЗАМАНАУИ СЫН-ҚАТЕРЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

1528.	Адильхан Х.Б.	Қылмыс пен жазаның психологиялық қырлары: кінә және жауапкершілік сезімі	6536
1529.	Арзанбекова К.Қ.	Геноцид және оның халықаралық құқықтағы орны	6538
1530.	Ахметжанова А.А.	Правовое обеспечение информационной безопасности Республики Казахстан: вызовы и перспективы	6540
1531.	Айзак А.Ж.	Әлеуметтік факторлар мен экономикалық қысымның қылмысқа ықпалы	6544
1532.	Әжібекова А.Е.	ҚР жасөспірімдер арасындағы буллингке қарсы шаралар мен шетелдік тәжірибе	6546
1533.	Болатбекова А.А.	Қылмыс пен жазаның қоғамдағы әлеуметтік-мәдени ықпалы	6552
1534.	Бөлебай А.Б.	Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандарға қатысты зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алу мәселелері	6555
1535.	Дүйсен Қ.А.	Адам саудасының құрбандарын анықтау және қорғау механизмдері	6563
1536.	Карсибек С.А.	Жыныстық қолсұғылмаулыққа қарсы жасалған қылмыстардың латенттілігі: себептері және шешу жолдары	6566
1537.	Кенеспек Д.М.	Қазақстан Республикасындағы қылмыстардың қайталану себептері мен алдын алу жолдары	6569
1538.	Кийкбай Н.К.	Жалған ақпарат тарату және оның қылмыстық-құқықтық салдарлары: ақпараттық кеңістікте қауіпсіздік пен жауапкершілік мәселелері	6572
1539.	Кожанова Д.Р.	Реформа уголовного законодательства Республики Казахстан: анализ реализации положений концепции УК 2014 года через призму десятилетнего опыта	6575
1540.	Көбейсін Ө.Т.	Кінә мен оның қос нысаны: қазіргі қылмыстық құқықтағы ерекшеліктер мен проблемалар	6578
1541.	Койчубекова А.А.	Уголовная ответственность за	6580

		насильственные действия сексуального характера	
1542.	Қабдылова А.Қ.	Кибербуллингтың алдын алудың құқықтық мәселелері	6585
1543.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен өзекті мәселелер	6590
1544.	Орынбай Ш.А.	Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігі	6593
1545.	Сайлаубек М.Ж.	Қылмыстық құқықтағы өзін-өзі қорғау шегінің әлеуметтік және құқықтық аспектілері	6597
1546.	Төрехан А.Ә.	Тұрмыстық зорлық-зомбылық; қылмыстық жауаптылық және әділ жаза тағайындау мәселелері	6600
1547.	Тюлегенова А.А., Куатова Р.Е.	Совершествование превентивных мер в рамках реализации антикоррупционной политики в РК	6607

СЕКЦИЯ БӨЛІМІ 10.5 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАРИЯ ҚҰҚЫҚ: ЖАҢА ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕР ТЕГЕУРІНДЕРІ

1548.	Алиев Е.	Правовое регулирование международных железнодорожных перевозок в Республике Казахстан	6611
1549.	Аршабаева Р.С.	Заманауи құлдықпен күрестегі халықаралық құқықтың тиімділігі мен мәселелері	6616
1550.	Данияр Ә.А.	Роль международных организаций в урегулировании вооруженных конфликтов	6620
1551.	Кабдрахманов А.Е.	Анализ правового регулирования защиты прав трудовых мигрантов: опыт Казахстана и России в контексте международных стандартов	6626
1552.	Qodirova T.R.	The role of the United Nations High Commissioner for refugees in protecting refugee rights	6631
1553.	Медетова М.Б.	Азаматтық авиациядағы алғашқы халықаралық қауіпсіздік стандарттары: пайда болу және тарихи негіздері	6634
1554.	Мыктыбаева Д.А.	Регулирование вопросов трудовой деятельности трудящихся-мигрантов в международных соглашениях Республики Казахстан	6640
1555.	Мырзаханов Ә.Е.	Қазақстан Республикасындағы ресми наградалар жүйесі: толықтырулар мен өзекті мәселелер	6645
1556.	Рублевский А.А.	Этическая дилемма статуса эмбриона	6648
1557.	Тулеген А.С.	Правовые проблемы назначения и исполнения наказания в деятельности международных уголовных трибуналах ad hoc	6652

10.6 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОММЕРЦИЯЛЫҚ АРБИТРАЖ ЖӘНЕ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚ

1558.	Акынов Д.М.	Правовые механизмы обеспечения исполнения обязательств государствами-членами ЕАЭС	6657
1559.	Ануарбек А.	Применение блокчейн-технологий в международном коммерческом арбитраже: правовые вызовы и перспективы	6661
1560.	Жаксылыков К.К.	Особенности правового регулирования отношений, возникающих из международного договора купли-продажи товаров	6665
1561.	Каримова Ф.Х.	Защита персональных данных в международном частном праве	6669
1562.	Мирзоева М.М.	К вопросу о сущности деловой репутации	6675
1563.	Раджабов М.Д.	Трудовые права иностранных граждан в международном частном праве	6679

10.7 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БҰҰ-НЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫ

1564.	Ануарбек А.	Международное экологическое правосудие: теоретические основы и практические аспекты	6683
1565.	Burieva M.S.	The role of international organizations in regulating the use of water resources of transboundary rivers and lakes	6687
1566.	Nasreddinzoda N.	The role of regional organizations in achieving the SDGs: international legal aspects	6691
1567.	Шалгымбаева А.Н.	Комиссия международного права ООН: регулирование экологических аспектов вооруженных конфликтов	6693

СЕКЦИЯ 11**АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛЬСТВО****ПОДСЕКЦИЯ 11.1 СТРОИТЕЛЬСТВО**

1568.	Аманжолова Ш.Ф.	Қарқынды құрылыс жағдайындағы Астана қаласының жер асты сулары деңгейінің өзгерісін болжау	6698
1569.	Батирбекова А.Т.	Численное моделирование работы стены в грунте с распорной системой в условиях плотной застройки	6702
1570.	Бекетов Д.Н.	Энергоэффективность в строительстве: симуляция влияния ориентации зданий на потреблении энергии в Астане	6707

ситуации. Закрепленные в законе нормы должны неукоснительно соблюдаться – только тогда они будут выполнять как карательную, так и превентивную функцию. Дальнейшее совершенствование законодательства может включать приведение дефиниций в соответствие с международными (гендерно-нейтральное определение изнасилования, ратификацию соответствующих конвенций), однако уже сейчас правовая база позволяет дать решительный отпор преступлениям сексуального характера. Практическая реализация полученных результатов будет способствовать укреплению правопорядка и обеспечению неотвратимости наказания для лиц, совершивших насильственные половые преступления.

Список использованной литературы:

1. Игембергенов А. Преступления против половой неприкосновенности по УК РК // *Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Юриспруденция»*. – 2022. – №2(68). – С. 61-67.
2. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 г. №63-ФЗ (ред. от 30.12.2021). – *СЗ РФ*, 1996, № 25, ст. 2954.
3. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 11 мая 2007 г. № 4 «О некоторых вопросах квалификации преступлений, связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера». – *Бюллетень Верховного Суда РК*, 2007, № 3.
4. Климкин В.Н. Насильственные действия сексуального характера в уголовном законодательстве России (актуальные проблемы квалификации) // *Вестник Академии права и управления*. – 2021. – №1(62). – С. 36-39.
5. Тляумбетов Р.Г., Кульмухаметова Э.Г. Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних // *Аллея науки*. – 2021. – №11(62). – URL: <http://alley-science.ru> (дата обращения: 10.03.2025).
6. Коржанский Н.И. *Преступления против половой неприкосновенности и половой свободы граждан*. – М.: Юристъ, 2015. – 256 с.

УДК 343.6

КИБЕРБУЛЛИНГТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қабдылова Ақбота Қуанышқызы
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультеті
«Құқықтану» мамандығының 2 курс студенті
Benasylym@gmail.com
Ғылыми жетекші: з.ғ.к., Ашимова Э.А.

Кибербуллинг ата-аналар үшін де, мұғалімдер үшін де балалардың интернетте көп отыруына байланысты қазіргі таңда да алаңдаушылық туғызды. 2021 жылғы жағдай бойынша кибербуллинг қазір он жыл бұрынғыға қарағанда әлдеқайда өзекті мәселе болып табылады. 2021 жылғы kaz.inform.kz сайтының статистикасы бойынша Қазақстанда 105-оқушы өзін-өзі өлтірген. Бұл күндері балалар мен жасөспірімдер интернетте көбірек уақыт

өткізеді. Соңғы есептерге сәйкес, балалардың шамамен 92 пайызы күнделікті желіде болады және олардың төрттен бір бөлігі күнделікті жүйеге кіреді[2.1]. Кибербуллингті интернеттегі қорлау деп те атайды. Электрондық девайстарды қолдану арқылы біреуге мақсатты түрде келтірілетін зиян. Кибербуллингке қатысушылардың "мақсатты аудиториясы" -он екі жастан бастау алатын жасөспірімдер, оларға қарсы белсенді онлайн өмір шабуыл жасайды және көптеген әлеуметтік медианы пайдаланады. Жақында кибербуллинг мәселесіне арналған ғалымдардың көптеген зерттеулері пайда болды. Зерттеуші О.В Черкасенокның пікірінше, кибербуллинг дегеніміз-белгілі бір уақыт ішінде адамдар тобы немесе жеке адам өзара әрекеттесудің электронды формаларын қолдана отырып жүйелі түрде жүзеге асыратын және өзін оңай қорғай алмайтын жәбірленушіге қарсы бағытталған, қасақана агрессивті әрекеттер ретінде анықталған, қорлаудың жеке бағыты. Кибербуллингтің басты мақсаты-жәбірленушінің эмоционалды саласын нашарлату және оның әлеуметтік қатынастарын бұзу. Кибербуллинг ойын, әзілден, психологиялық виртуалды террорға дейінгі әртүрлі мінез-құлық түрлерін қамтиды, нәтижесінде суицид болуы мүмкін. Ұялы телефондарды, электрондық поштаны, интернетті, әлеуметтік желілерді, блогтарды, адамды қудалау үшін чаттарды, ол туралы құпия ақпаратты таратуды, адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін өсектерді пайдаланады.

Кибербуллинг тек интернет пен байланыс құралдарын қолдану арқылы мүмкін болатындықтан, коммуникативті технологиялардың дамуымен байланысты ақпараттық-технологиялық прогресс кибербуллингтің пайда болуына және таралуына ықпал етті. Сондықтан шет елдер үшін (АҚШ, Ұлыбритания және т.б.) 1990 жылдардың аяғы мен 2000 жылдардың басы кибербуллингті зерттеудің бастапқы нүктесі болды. Киберлік қорлауда көбінесе жеке қорлау емес, көпшілік алдында қадір-қасиетті қорлау мақсаты бар. Сондықтан көрнекі материалдар адамдардың, тіпті бейтаныс адамдардың максималды санына қол жетімді – бұл үшін олар жәбірленушіге зиян келтіру немесе ұялту мақсатында арнайы веб-беттерде, фото және бейне хостингтерде, блог парақтарында және әлеуметтік желілерде орналастырылады.Өз-өзіне сенімсіз жасөспірімдер немесе басқалардың мәдениетінен ерекшеленетін, мәдениетке жататын жасөспірімдер жиі құрбан болады.

Сонымен қатар кибербуллинг жасөспірімге психологиялық әсерін тигізіп, суицид жасауына бірден-бір себеп болып табылады[5:50]. Психологтардың айтуынша, балаларды ғаламторлық қысымнан қорғайтын заң 21 елде бар. Ал Қазақстанда кибербуллингтің құрбандары туралы ешкім статистика жүргізбейді. Сондықтан мамандар Ұлыбритания мен Ресей тәжірибесінің негізінде буллингтен қорғану туралы кодекстің үлгісін әзірлеген. Онда тек виртуалды кеңістікте ғана емес, жалпы зомбылық көрген балаларға көмектесу жолдары туралы ата-аналар мен ұстаздарға нұсқаулар жазылған. Сондай-ақ мұндай жағдайға тап болмау үшін қандай әрекет ету қажеттігі айтылады. Күні кеше ғана жолданған мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың жолдауында да бұл мәселе тілге тиек етілді. Еліміздегі балалар психологтары, балалар құқығын қорғайтын түрлі ұйымдар мен ЮНИСЕФ сынды қорлар бұл миссияда бас біріктіретіні анық. Сонымен қатар қазақстандағы интернет-қауымдастықтың президенті Ш.Сабиrowтің айтуынша, кибербуллингке қатысты әр мектепке, білім беру ұйымдарына арнайы нұсқаулық немесе бағдарлама жасау жеткіліксіз. Бұл үдеріске қарсы ұлттық бағдарлама ауадай қажет. Қазір қазақстанда жасөспірімдерді интернет шабуылынан қорғайтын мемлекеттік деңгейдегі бағдарлама мен сайттар жоқ десе де болады. Тек safekaznet.kz қызметі арқылы шағымдануға болады. Ондағы мамандар посттың заңсыздығын тексеріп, қажет жағдайда парақшаны бұғаттайды. Кибербуллинг өз құрбанына аптаның жеті күнінде де, тәулігіне 24 сағат бойы соқтығады, жасөспірімнің өзін қорғауда екенін сезіне алатындай кеңістік пен уақыт қалдырмайды. Шабуыл жанын ауыртатындай және кенеттен болуы мүмкін. Электрондық хабарламаларды бақылау және сүзгіден өткізу күрделі болғандықтан, тиісіп отырған адамы үшін мұның бәрі кездейсоқ болады да, ауыр психологиялық күйге ұшыратады. Кибербуллинг қолданатын адамдар жасырын болып қала береді. Жасөспірім өзін кім аңдып жүргенін білмейді және қауіпті ұлғайтып көрсетуге бейім келеді. Аңдушылардың аты-жөнінің жасырын болуы үрей әсерін

күшейте түседі. Неғұрлым экстремалды әдістер де белгілі-мысалы, бір ойында қозғалмалы нысандары бар арнайы жасалған жыпылықтайтын панель орналастырылды, ол ойыншыларда эпилепсиялық шабуылды тудыруы керек еді. "Second life" виртуалды әлемінің әуесқойларының 95% - ы гриферлердің (сол жерде) кездескенін хабарлады. Харассменттің бір түрі-троллинг: кибертроллар (cyber trolls) веб-сайттарда, әлеуметтік медиа беттерінде, тіпті қайтыс болған адамдарға арналған мемориалдық беттерде жағымсыз, аландатарлық ақпаратты жариялайды, бұл күшті эмоционалды реакцияны тудырады. "Троллинг" термині балық аулау болып табылады және балық аулауды білдіреді. "Нақты" тролльдерді әдетте арандатушылар деп атайды — бұл манипуляция арқылы адамды алдау және оның аффективті жарылысынан ләззат алу үшін басқа адамдардың "әлсіз жақтарын" пайдаланатындар. Бұл жағдайда агрессор жәбірленушіге билік ету арқылы құдіреттілік сезімін сезінеді. Осы кибербуллинг түріне мағынасы жағынан жақын, бірақ аз манипулятивті және тікелей агрессивті-киберсталкинг (cyberstalking; ағылш. to stalk — қудалау, қадағалау) - қайталанатын дабыл және тітіркендіргіш хабарламалар, хабарлама алушы немесе оның отбасы мүшелері құрбан болуы мүмкін заңсыз әрекеттер немесе зақымдар қауіпі арқылы жәбірленушіні қудалау үшін электрондық коммуникацияларды пайдалану. Сонымен қатар, жыныстық қатынас деп аталатындар ұят, мазасыздық немесе қорқыныш тудыруы мүмкін. Секстинг (секстинг, ағылш. Секс және мәтін) - бұл жалаңаш және жартылай жалаңаш адамдармен Фото бейнелерді жіберу немесе жариялау. Балалар неғұрлым үлкен болса, олардың секстингке қатысу ықтималдығы соғұрлым жоғары болады. Егер кейбір адамдар ерлі-зайыптылар арасындағы үйлесімді қарым-қатынас аясында осындай хабарламалар жіберсе, онда басқалары қорлау мен зиян келтіру мақсаттарын көздейді, мысалы, интернеттегі бұрынғы досының жалаңаш суреттерін қарым-қатынастың ауыр үзілісі үшін кек ретінде жариялау.

Интернеттегі қудалаудың тағы бір түрі-жала жабудың таралуы (denigration): бұл адам туралы қорлайтын және жалған ақпаратты, оның бұрмаланған бейнелерін, әсіресе жыныстық қатынасқа түскен немесе оның беделіне нұқсан келтіретін түрде жариялау және тарату.

Кибербуллингтың тағы бір түрі - "онлайн Слам-буктар" (Iline slam-books). Слам-буктар-сыныптастары әртүрлі рейтингтер мен түсініктемелерді орналастыратын дәптерлер — "сыныптағы ең әдемі қыз кім", "кім ең нашар киінеді" және т. б. сәйкесінше, "онлайн сламбуктар" - бұл сыныптастары ұқсас рейтингтер мен түсініктемелерді жариялайтын, көбінесе дәрекі және жағымсыз сайттар, мысалы, "сыныптың ең нашар жұбы"

Кибербуллингтің жалпы түрлері:

- 1) Алып тастау немесе остракизм.
- 2) Флейминг.
- 3) Кибертролинг.
- 4) Киберсталкинг немесе кибер-қудалау.

Кибербуллингке мысал ретінде бір Астана қаласының тұрғынының оқиғасымен таныстырғым келеді.

МЕН ҚАЛАЙ КИБЕРБУЛЛИНГЕ ҰШЫРАДЫМ...

Жалпы адамды интернетте, әлеуметтік желі мен түрлі мессенджерлерде қорқытып, зорлық көрсету кибербуллинг деп аталады. Бірақ бұл тәсілмен шабуыл жасайтындар негізінен кәмелет жасына толмаған мектеп оқушыларын нысанаға алады. Өйткені, қорғансыз балалар қорыққанынан өзіне қысым жасалып жатқаны туралы ешкімге айтпайды. Тіпті, ата-анасы мен жақындарына тіс жармай, шабуылшының айтқанынан шықпайды. Аты-жөнін жарияламауымызды сұраған елорда тұрғыны 1 жыл бойы өз сыныптастарының мазағына айналып, мектепте де әлеуметтік желіде де қысым көргенін айтты. Ақырында 9-сыныпты тәмамдап, колледжге оқуға түсіпті. Қазіргі таңда буллингке, кибербуллингке төтеп бере алатын иммунитет қалыптасты, «ешкім мені ренжіте алмайды» деді кейіпкеріміз.

«Үш мектеп ауыстырғанмын. Соңғысында жаңадан оқушы болып барғанымда ортаға сіңісіп кете алмадым. Дұрысы, мені қабылдамады. Бір қызбен сөзге келісіп қалып, төбелесуге дейін барғанбыз. Содан бастап сыныптың қыздары ғана емес, ұлдар да маған

қарсы шығатын болды. Мазақтап, түртіп кететін, менің тарапыма неше түрлі былапыт сөздер айтатын. Ата-анама ол туралы айтқым келмеді. Сөмкемді тығып тастайды, спорт киімдерім жоғалды. Ең жаманы, менің атымнан WhatsApp-қа тіркеліп, мұғалімдерге, таныстарыма интимді бейнероликтерді жіберетін. Instagram-да менің атымнан парақша ашып, сол жерге ойына келген сурттер салады. Фотошоп деген бар ғой, суреттерімді өңдеп, мектептің ортақ топтарына, WhatsApp чаттарына салған, өзімнің фотошоппен өңделген анайы фотоларымды көргенде өмірден түңіліп кете жаздадым талай. Мұны сырттағылар білмейді, сынып ішінде болып жатқан әлімжеттік қой. Ешкіммен араласпадым, бір рет анама айтқым келген бәрін, бірақ онсызда колледжге оқуға түсесің, сол жерде бітіріп шығасың деді. Жалпы әр сыныпта әлсіз болады, басқалары соның үстінен күледі. Мазақтап, әлімжеттік көрсетеді. Сондықтан мен де көніп бағуға, шыдауға тырыстым. Суицид жайлы ойланған кездерім де болды. Бірақ анамның денсаулығы нашар, сондықтан одан сайын жағдайды ушықтырмайын деп үндемедім. Үш ай болды, одан кейін басылды. Бірақ 1 жыл бойы ешкіммен араласпадым, сабаққа деген ынтам болмады» деп оқиғасымен бөлісті [3].

Шынында кибербуллингтің құрбаны ретінде көбнесе әлсіз, қорғаны жоқ адамдардың душар болатынын бұл оқиғадан да біле алдық, деп есептеймін.

Кибербуллингтің себептері:

Жасөспірімдерді онлайн қорқытудың негізгі себебі-артықшылыққа ұмтылу. Жасөспірімдер үшін өзін-өзі қамтамасыз ету үшін ресурстар, күштер мен шыдамдылық жетіспейтін кезде қоғамдық тануға қол жеткізу өте маңызды. Дәл осы себепті жасөспірімдер басқалардың көз алдында басқаларды қорлау арқылы өзін-өзі көрсетуге тырысады. Өзін-өзі дәлелдеуге немесе құрдастарымен қарым-қатынаста өз беделін арттыруға деген ұмтылыс бейімделу қабілеті төмен, агрессиямен үстемдік үшін күресетін адамдарда жағымсыз бағыт болуы мүмкін. Тағы бір себеп-қызғаныш пен кек алуға әкелетін өзіндік кемшілік сезімі. Адамның кемшіліктер кешені әртүрлі себептердің нәтижесінде пайда болуы мүмкін: кемсітушілік, психикалық жарақат, қателіктер, сәтсіздіктер және т. б. Кибербуллинг өзінің кемшілігін өтеу үшін барлық қажетті жағдайларды қамтиды – виртуалды идеалды бейнені жасаудан бастап, басқасын кемсіту арқылы өзін-өзі растауға дейін. Басқа себептерге қорқудың құрбаны болудан қорқу ұжымның күшті тобына іргелес болған кездегі қорқыныш жатады; жағымсыз түсініктеме тудыратын зерігу және т. б.; мәдениетаралық қақтығыстар (мәдениеттегі, тілдегі, дәстүрлердегі айырмашылықтар); отбасылық қатынастардағы проблемалар; қақтығыстарды шеше алмау; жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері (типтік емес көрініс) және типті ойын-сауық.

Кибербуллингпен күресу жолдары және оның алдын алу:

Қазіргі уақытта жасөспірімдер интернеттен өз бетінше ақпарат іздеуді және танысуды үйренді. Бірақ желімен жалғыз оларға табылған нәрсені сыни тұрғыдан бағалау, мазмұнын игеру және интернет-қауымдастықтармен өзара әрекеттесу қиынырақ. Қазір онлайн буллингпен күресудің тәсілдері мен әдістері әзірленуде, оған мыналар кіреді:

- қажетсіз мазмұнды шектейтін техникалық құралдар (сүзгілер, цензура) ;
- сайт қызметкерлерінің жағымсыз жағдайына қосылуға арналған әлеуметтік желілердегі және веб-сайттардағы дабыл түймелері ("шағымдану") ;
- жеке шоттардың құпиялылық параметрлері.

Бұдан басқа, әрбір пайдаланушы "сенім телефондарының" телефон нөмірлерін білуі және басқа пайдаланушылардың заңсыз әрекеттері туралы хабарлауға болатын құралдарға ие болуы керек.

Кибербуллингтің алдын алу үшін жасөспірімдер мұны есте ұстауы керек:

- сіз өзіңіздің жеке деректеріңізді интернетте жариялай алмайсыз;
- сіз өзіңіздің парағыңызға бейтаныс адамдарға кіре алмайсыз;
- біреуді ренжітуі мүмкін суреттері бар хабарламалар жіберуге болмайды;
- олар интернетте жариялаған ақпаратты бақылау қажет.

Сондай – ақ, кибербуллингке ұшыраған жасөспірімдерге сыннан абстракция жасау және қылмыскерлерді елемеу ұсынылады, өз тәжірибелерімен ересектермен

бөлісу, құпиялылық параметрлерін өзгерту-өзіңіз туралы мүмкіндігінше аз ақпаратты әлеуметтік желілерде жариялау, интернетте шабуыл фактілерін растауды сақтау.

Жалпы ЮНЕСКО бойынша қараша айының бірінші бейсенбісінде бүкіл халықтық интернеттегі және мектептегі кибербуллингпен зәбірлеуге қарсы шара өтіледі.

2019 жылы 193 мемлекеттің азаматтары мен азаматшалары ЮНЕСКО шешімін қолдады және кибербуллингтің таралмауына барынша үлес қосты. Сол сәттерден бастап қаралып келе жатқан бұл тақырып, әлі де жалғасын тауып басылар емес. Осы уақыт аралығында буллингтің түрлері дамып, әлі де өз зиянын тигізуде. Қорытындылай келе, кибербуллинг бұл бей жәй қарайтын нәрсе емес, бұл үлкен проблема десем артық айтқаным емес. Кибербуллингтің алдын алу шараларын қолға алмайынша талай жасөспірім, жеткіншектер бұл терминнің құрбаны бола бермек. Ғаламтор желісіндегі статистика бойынша қарайтын болсақ, мектеп табалдырығындағы әрбір 12-13 жастағы балалардың бесіншісі кибербуллингке тап болған деседі [6].

Жариялылық үнсіздікке қарсы тұратын және Қоғамдастық үшін жағымды әсер ететін жағдайларды және оның жеке шекараларын толығымен бұзатын және (тіпті кәсіби журналистік қызмет аясында) кибербуллингке айналатын жағдайларды ажырату өте қиын.

Әсіресе балалар мен жасөспірімдер аудиториясында олардың интернеттегі мінез-құлқына саналы және құнды көзқарасты дамыту және баланың немесе жасөспірімнің кибершабуылдың тақырыбы немесе бастамашысы болу қаупін азайту үшін жүйелі сақтық шараларын тарату өте маңызды болып табылады. Сонымен қатар көріністерді азайту үшін, белгілі бір мекемедегі қорқытудың алдын алу үшін, әлеуметтік конструктивизмнің метапозициясы мен идеяларына жүгіну керек, үстем және

қоғамдастықтағы топтарға жүгіну керек. [1].

Сол себепті қазіргі таңда барынша жастардың, оқушы санатындағы тұлғалардың өзін әлеуметтік желіде қалай ұстайтындығын бақылауда ұстау керек деп есептеймін.

Себебі агрессивті өзара әрекеттесу кезінде жеке байланыстан аулақ болу мүмкіндігі қатысушылардың иесізденуіне, қуғыншыда болып жатқан оқиғалардың шындыққа жанаспайтындығын сезінуге және сайып келгенде, қудалау өзінің шексіздігінде одан да қатыгездікке әкеледі.

Жалпы интернетті түрлі сайттарды дұрыс пайдаланбау жасөспірімдер мен жастар арасындағы түрлі оқиғалардың орын алуына әкеліп соғуы мүмкін. Кибербуллингтен барынша алыс болуға, кибербуллингке тап болған жандарға барынша қолдау беруге тырысуымыз керек. Барлығы да тіпті қоршаған орта да дәл сіздей сондықтан, бүкіл әлемді өзгертуге, біздің мемлекеттегі бұндай оқиғалардың орын алмауы үшін өзімізде ат салысуымыз керек деп білемін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Бочавер А.А. и Хломова К.Д. «Буллинг как объект исследований и культурный феномен [180бет]
2. What is Cyberbullying and how can you protect your children from bullies.
3. Назарова В., Назаров Т. Кибербуллинг [1:17:53]
4. “Кибербуллинг қатері: нені білуіңіз керек?”
5. “Тоқаев әлеуметтік желілер мен кибербуллинг туралы заңға қол қойды”.
6. Буллинг в Казахстане: статистика, законодательство и самые громкие инциденты.